

Undervisning om rysk historia i Sverige

Vad påverkar en kurs innehåll?

Nadezda Petrusenko

Ämnet rysk historia har ingen särskilt framträdande ställning i undervisningen vid svenska universitet. I Sverige har det av kulturella skäl funnits en tradition att betona den västerländska och europeiska historien (Hermansson Adler 2004: 17). I sin utvärdering av svensk grund- och forskarutbildning i historia påpekar dock Staffan Wahlén att den pågående europeiseringen och globaliseringen kräver en viss grad av internationalisering även av historieundervisningen vid svenska läroanstalter på högre nivå (Wahlén 2003: 25). Detta betyder att den globala historien i allmänhet, och den ryska historien som en del av den, borde bli ett mycket mer relevant ämne i den svenska universitetsutbildningen.

För närvarande är ämnet representerat vid de större svenska universiteten och högskolorna i form av olika kurser i rysk historia. Denna inriktning är speciellt tydlig vid Södertörns högskola som, enligt Wahlén, bidrar med ett positivt tillskott till historieutbildningen genom sin profilering mot Östersjöområdet och Östeuropa (Wahlén 2003: 133).

Det finns ett antal didaktiska aspekter att uppmärksamma när det gäller undervisningen i rysk historia vid svenska universitet och högskolor. Det är viktigt att förstå dessa aspekter för att kunna lösa olika problem som är kopplade till denna undervisning. Men låt oss börja med definitioner av ett par centrala begrepp, nämligen "historia" som akademiskt ämne och "historie-didaktik". Hermansson Adler ger följande definitioner av dem:

Det akademiska ämnet historia beskriver den förflutna verkligheten som en berättelse utformad med hjälp av fastställda och överenskomna regler i det vetenskapliga samhället. Historiedidaktiken blir sedan det vetenskapliga sättet att kommunicera denna berättelse. (Hermansson Adler 2004: 14)

Historiedidaktiken intresserar sig för vilken historia som förmedlas samt av vilka och till eller för vilka (Karlsson 2004: 34). Detta innebär att det finns många olika aspekter som man kan inrikta sig på inom historiedidaktiken.

Med tanke på ämnets omfång och det begränsade antalet undervisningstimmar som varje kurs innehåller är det viktigt för läraren att bestämma vilka delar av ämnet som ska lyftas fram i undervisningen. Det är självklart att man i undervisningen aldrig kan förmedla hela bilden utan att undervisningen endast kan behandla utvalda delar av den komplicerade och mångfacetterade verkligheten. Det är med andra ord nödvändigt att didaktiskt reducera verklighetens komplexitet (Jank & Meyer 1997: 63). Historieundervisningen måste fokusera på vad som anses vara väsentliga händelser och avsnitt, och mycket måste därför väljas bort (Hermansson Adler 2004: 61).

Valet av kursinnehåll har stor betydelse genom att den påverkar undervisningens ”meningserbjudande”, det vill säga det meningssammanhang och verklighetsuppfattning som kursen förmedlar (Englund 1997: 138). Det betyder att beslut om vilka händelser och avsnitt av historien som anses vara viktiga att ta upp ger ett visst synsätt på historien bland många möjliga. Valet utesluter andra möjliga synsätt.

I denna artikel kommer jag att analysera en delkurs om rysk historia som getts vid Södertörns högskola. Genom att analysera ett konkret exempel vill jag försöka förstå något om de faktorer som valet av kursens och undervisningens innehåll beror på. Jag utgår från ett par begrepp som utvecklats av Thomas Englund. Han föreslår begreppen ”text” och ”kontext” som instrument för att analysera valet av kursinnehåll. ”Texten” representerar själva undervisningsinnehållet, det vill säga lärarens tal, lärobokstexten

och så vidare, medan ”kontexten” står för det sammanhang som undervisningen inordnas i. Enligt författaren är kontexten viktig eftersom det aldrig är texten som sådan som ensam skapar förutsättningarna för meningsskapandet utan det är texten i en specifik kontext som gör det (Englund 1997: 127).

Betydelsen av undervisningens kontext betonas även av andra forskare. Werner Jank och Hilbert Meyer framhåller till exempel att det finns otaliga faktorer som inte härrör direkt ur undervisningen, men som ändå påverkar den: institutionella ramar, politiska beslut, läroplan, lärarnas och elevernas sociala och psykologiska situation, utvecklingspsykologiska och inlärningsteoretiska förutsättningar och så vidare (Jank & Meyer 1997: 49). Ytterligare exempel återfinns hos Hermansson Adler som till de nämnda faktorerna även lägger byggnader och lokaler, läromedel som till exempel tillgängliga bibliotekssamlingar och databaser, utrustning och läroböcker (Hermansson Adler 2004: 38).

Själv har jag kommit till den uppfattningen att följande faktorer är av störst betydelse för valet av kursens innehåll. Dessa faktorer behandlas också i nästan alla böcker och artiklar om historiedidaktiken:

1. studenternas bakgrund och behov;
2. lärarens kompetens;
3. den vetenskapliga grunden;
4. påverkan från samhällets sida.

Studenternas bakgrund och behov

Utgångspunkten i val av kursinnehåll bör vara studenternas intresse för och förkunskaper i ämnet samt deras förväntningar på utbildningen. För att förbereda en kurs måste lärarna därför ha tillräcklig kännedom om vad studenterna i fråga kan och vill, och planera kursen därefter.

Lärarens kompetens

Trots att läraren har en central roll i undervisningen finns det ganska olika uppfattningar om denna roll. Till exempel skriver Englund att utbildnings- och undervisningsfrågor i Sverige länge uppfattades som politisk-administrativa frågor och på grund av detta betraktades läraren som en teknisk verkställare av beslut som var fattade av andra (Englund 1997: 124). Men i den tyska traditionen betraktades läraren som en didaktisk, kognitivt och moraliskt medveten väljare (Englund 1997: 125). Så är till exempel undervisningen enligt Lee Shulmans modell en reflekterande tolkningsaktivitet där lärare lägger in sina egna uppfattningar och värderingar i undervisningstexter och kursplaner (Gudmundsdottir, Reinertsen & Nordtømme 1997: 230). Hermansson Adlers uppfattning är att den personliga kompetensen och de styrande ramfaktorerna som till exempel läroplanen ingår i lärarens förutsättningar (Hermansson Adler 2004: 62). Han skriver också att läraren kan tillåta sig att profilera undervisningen utifrån sin egen kompetens, eftersom det är lärarens entusiasm som ska smitta av sig och väcka studenternas intresse (Hermansson Adler 2004: 63). Med andra ord bör läraren vara en kreativ deltagare i undervisningsprocessen och använda sin egen kompetens i undervisningen och därmed själv delta i beslutsfattandet angående undervisningens innehåll och form.

Den vetenskapliga grunden

Den tredje faktorn gäller kopplingen mellan undervisningens innehåll och aktuell forskning. Englund påpekar att lärarkompetensen också innefattar ett medvetet förhållningssätt till den vetenskapliga disciplinen och till de vetenskapliga arbetsmetoderna (Englund 1997: 134). Med detta menas att undervisningen ska återspegla den pågående forskningen inom ämnet. Eller som Wahlén uttrycker det, utbildningen måste vila på vetenskaplig grund och verksamheten ska bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och undervisning (Wahlén 2003: 24).

Av detta följer att en av de främsta uppgifterna som läraren har är att se till att han eller hon i sin undervisning tar hänsyn till de aktuella forskningsområdena. Med andra ord ska läraren sträva efter att lägga undervisningen på de viktigaste nya forskningsresultaten inom ämnet för att ge studenterna den mest aktuella kunskapen.

Samhällets påverkan

Undervisningen pågår alltid i en kontext som bestäms av det samhälle i vilket både studenterna och läraren lever. Vidare, om man beskriver värdet av innehållet i undervisningen görs denna utvärdering alltid i en viss historisk situation, där bestämda värderingar stöds av samhället (Jank & Meyer 1997: 62). Det betyder att en och samma kurs innehåll kan se annorlunda ut i olika historiska situationer. Anledningen är att läraren inte bara avgör vilka värderingar och idéer som är de viktigaste i den nutida situationen utan också för sin kurs väljer det material som framhäver dessa värderingar bäst. I Sverige av idag är det enligt Englund ett "demokratiperspektiv" som gäller (Englund 1997: 126).

Kursen i rysk historia vid Södertörns högskola

Efter att ha presenterat dessa fyra faktorer ska vi nu titta närmare på den kurs som jag har valt att analysera. Kursen som hette *Kultur och samhälle, ryska* gavs på Södertörns högskola fram till vårterminen 2006. I denna analys ämnar jag använda mig av ovanstående idéer om "texten" och "kontexten" för att få en fördjupad förståelse av lärarens didaktik. Jag kommer i huvudsak fokusera på kontexten.

För att analysera kursens kontext kommer jag använda mig av ett PM gällande den aktuella kursen. PM:et innefattar en kort beskrivning av kursens innehåll och syfte, litteratur, schema samt teman för enskilda föreläsningar och seminarier med tillhörande läsanvisningar. Dessutom har jag intervjuat kursens huvudlärare och fått ta del av studenternas kursutvärderingar. Inter-

vjun bestod av frågor rörande studenternas bakgrund och behov, kursens innehåll samt de texter som användes i undervisningen.

Kursen *Kultur och samhälle, ryska* var en delkurs i en av Södertörns förberedande kurser *Demos: Det moderna samhället*, som också ingick som ett basår i vissa studieprogram. Syftet med *Demos* var ”att ge grundläggande kunskap om en rad viktiga samhälleliga problemområden, huvudsakligen i en europeisk kontext” (Södertörns högskolas studiekatalog 2006-2007: 76).

Kultur och samhälle, ryska ingick i *Demos* bland annat eftersom det då fanns undervisning i flera språk vid högskolan och studenterna kunde välja ryska som huvudämne. Ett av kursens mål att förbereda studenterna för framtida studier i ryska och erbjuda grundläggande kunskaper om Rysslands kultur och samhälle. Majoriteten av studenterna hade enligt kursens lärare inga eller endast obetydliga förkunskaper om rysk historia och kunde heller ingen ryska.

Enligt PM:et tar kursen ”upp olika aspekter av samhälle, politik, ekonomi och kultur utifrån dagens och också historiens perspektiv”. Med andra ord var kursen tänkt att presentera ryska realia för studenterna. Enligt läraren var målet att ifrågasätta den massmediala bilden av Ryssland och ge studenterna en mer nyanserad bild och en djupare förståelse av landet. Hon hade stor frihet att utforma kursens innehåll och goda möjligheter att försöka förverkliga sin målsättning.

Läraren

Innan studenterna gick kursen hade majoriteten av dem fått sin uppfattning om Ryssland och dess historia från tv och dagstidningar. En förändring och fördjupning av denna bild skulle underlätta för dem att intressera sig för ämnet och kanske välja rysslandsstudier som sin framtida utbildning.

Samtliga 24 kursutvärderingar som lämnades in var i högsta grad positiva. I många av dem beskrivs läraren som ”engagerad” och ”kunnig”. Det sägs vara ”en lärare som verkligen brinner för sitt ämne” och vars entusiasm ”smittade av sig”.

Lärarens forskningsmässiga kompetens är sovjetisk historia, med inriktning på det utrikespolitiska området och genusstudier. Dessa områden var representerade i kursens innehåll. Kursen innefattade en föreläsning och ett seminarium med samma titel, ”Ryssland och omvärlden”, som ”tar upp Rysslands utrikesrelationer idag, med en tillbakablick på historien, särskilt kalla kriget och den stormaktsbalans som då rådde mellan Öst och Väst”.

Föreläsningen ”Sovjet – ett socialt experiment” ”ägnades åt den sovjetiska perioden av Rysslands historia, 1917–1991”, en annan föreläsning med rubriken ”Sovjet och stalinismen” koncentrerades ”på den period i 1900-talets ryska historia som är den mest uppmärksammande, i både historiebeskrivning och medier, nämligen Stalintiden”. Ett seminarium behandlade problemet ”Sovjet – ideal och verkligheten”. En annan föreläsning med rubriken ”Ryssland – genus och samhälle” ägnades ”åt frågor kring social struktur och politik samt genusrelationer i dagens Ryssland med tillbakablickar på den näraliggande historien” (det vill säga Sovjetperioden). Och ytterligare ett seminarium, ”Ryssland – attityder och opinioner”, ägnades åt diskussion om ”hur de ryska könsrelationerna har sett ut under 1900-talet”.

Med andra ord handlade fyra av åtta föreläsningar och tre av fyra seminarier om problem som ingår i lärarens egen forskningskompetens. Även föreläsningen ”Ryssland, Europa och kulturen”, som ”ger en kulturhistorisk översikt över Ryssland med bildvisning av tavlor och arkitektur” och som problematiserar Rysslands förhållande till det övriga Europa, ingår i lärarens personliga intresse för rysk konst.

Två av kursens andra föreläsningar om det nutida Ryssland (”Ryssland idag – ekonomi och politik” och ”Ryssland – makt och medier”) gavs av gästföreläsare som var specialister på dessa områden.

Introduktionsföreläsningen ”Ryssland: land och befolkning” samt introduktionsseminariet ”Ryssland – en lägesbeskrivning” gavs av den ansvariga läraren. Deras innehåll – grundläggande information om Ryssland – ingick självklart i hennes kompetens.

Det är uppenbart att de positiva kursutvärderingarna i hög grad berodde på att både den ansvariga läraren och gästföreläsarna presenterade aspekter av rysk historia och det ryska samhället som de själva forskade om och var intresserade av. Detta gjorde det möjligt för dem att föreläsa på ett kunnigt sätt och deras intresse smittade av sig på studenterna.

Samtidskontext

När det gäller samtidens påverkan på undervisningens innehåll är det märkligt att kursen handlade så mycket om Sovjettiden och mindre om den nutida situationen och oerhört lite om rysk historia innan 1917. Intresset för Sovjetperioden kan delvis förklaras av att det ger en viktig bakgrundsinformation till de nutida samhällsprocesserna och problemen. Men det stora utrymme som i kursen gavs åt Sovjetperioden och speciellt Stalintiden tyder på att man inte enbart avsåg att ge studenterna den nödvändiga bakgrundinformationen. Man kan förstå detta bättre om man kommer ihåg Englunds ovan citerade ord att det i det samtida Sverige är innehåll med ett *demokratiperspektiv* som gäller. Sovjetperioden – och speciellt Stalintiden – var odemokratisk. Därmed får den sitt särskilda intresse för svenska studenter som just har påbörjat sin utbildning inom humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen. De kommer att lära sig mycket om demokrati och demokratiska samhällen. Kunskap om samhällen som saknar demokratiska strukturer gör det lättare för dem att få en djupare förståelse om demokratin och dess principer. En bild av ett odemokratiskt Ryssland blir ett bra pedagogiskt hjälpmedel i undervisningen om demokratin i Sverige. Bilden av Ryssland som något radikalt annorlunda än Sverige är för övrigt ett motiv som sedan länge framhävts i det svenska samhället och i landets historieskrivning (jfr Rönnby 2007: 78f).

En kurs med syfte att ge inblick i den ryska historien skulle förmodligen utformas på ett annorlunda sätt i Ryssland. Under 2003–2004 undervisade jag i historia på universitetsnivå i Ryssland och deltog i förberedelsearbetet för sådana historiska kurser

för studenter som hade, till exempel, Public Relations, sociologi eller juridik som huvudämnen. Demokratiperspektivet var framträdande också i dessa kurser. Ryssland strävar efter att utveckla ett demokratiskt samhälle och det är därför viktigt att förmedla kunskap om demokratin och dess principer i undervisningen.

För att se skillnader mellan den svenska kursen och dess ryska motsvarigheter kan man titta närmare på ett PM om en kurs i den nationella historien från Ryssland. Ett bra exempel utgörs då av en kurs som hette *Rysslands historia* och som gavs på Russian State University for the Humanities för PR-studenter höstterminen 2003. Kursen bestod av tolv föreläsningar och nio seminarier som handlade om den ryska historien från forntid till nutid. Fyra föreläsningar och tre seminarier handlade om 1900-talet varav två föreläsningar och två seminarier handlade om Stalintiden. Det som är värt att lägga märke till är att medan ett av dessa två seminarier handlade om Stalins politik handlade det andra om den regimkritiska dissidentrörelsen i landet. Detta kan ses som ett uttryck för ambitionen att balansera bilden och att visa på både de odemokratiska och de demokratiska element som karaktäriserar denna period.

Vidare bör det också noteras att fyra seminarier handlade om 1800-talet och början av 1900-talet. Det som stod i fokus för tre av de fyra seminarierna var det ryska samhället och dess strävande efter förändringar inom det politiska systemet. Ett seminarium handlade om ”dekabrister” (det vill säga en grupp aristokrater som försökte störta tsaren) och deras idéer om politisk förändring. Ett annat seminarium handlade om ryska liberaler, och ännu ett om ryska socialister. Från ett demokratiperspektiv kan ett sådant kursupplägg betraktas som ett försök att visa studenterna att det demokratiska alternativet alltid funnits i Ryssland även om det på grund av olika politiska svårigheter inte kunde förverkligas.

Det är uppenbart att trots att både den svenska och den ryska kursen utformades för att framhäva ett demokratiperspektiv är deras innehåll ganska olika. Medan det i Sverige är det odemokra-

tiska elementet som står i fokus är det demokratiska drag som anses vara viktiga i Ryssland. Denna skillnad kan tänkas i stor utsträckning bero på de förhållanden som nu råder i de båda länderna.

Sverige har en lång historia av demokratisk utveckling och är ett etablerat demokratiskt samhälle. För de svenska studenter som inte tänker specialutbilda sig i ämnet blir därför de demokratiska inslagen i den ryska historien mindre intressanta. För sådana studenter blir i stället de icke-demokratiska perioderna och processerna i rysk historia mer intressanta eftersom de erbjuder en skarp kontrast till det egna samhället och representerar en avvikelse från den gällande normen. Att kursen fokuserar på de odemokratiska delarna av den ryska historien markerar och understryker skillnaderna mellan Ryssland och Sverige eller mellan Ryssland och västvärlden. Därför framstår Sovjetperioden och speciellt Stalintiden i den ryska historien som attraktiva forskningsområden.

Till skillnad från Sverige är Ryssland ett samhälle som påbörjade sin väg mot demokrati för inte så länge sedan och därför saknas fortfarande många demokratiska inslag i människors vardagsliv. Mot denna bakgrund verkar den ryska historieundervisningen syfta till att bevisa att demokratiska inslag faktiskt funnits i Ryssland även om de inte varit den dominerande diskursen. Därmed visar man att det demokratiska alternativet inte är främmande för Ryssland och att det inte är omöjligt att bilda demokratiska samhällsstrukturer även där. En sådan inställning påverkar valet av innehållet i översiktliga historiekurser. De historiska perioder som visar på en möjlighet att bygga upp demokratin i Ryssland är de viktigaste att lyfta fram.

Analysen av kursen *Kultur och samhälle, ryska* visar att samhällets påverkan var den viktigaste faktorn som påverkade kursens innehåll, eftersom kontextens alla andra faktorer i själva verket var beroende av denna påverkan. Studenternas bakgrund formades inom det svenska samhället och deras behov var att få en utbildning som skulle hjälpa dem att få ett arbete inom det svenska samhället. Den vetenskapliga grunden som fanns i kur-

sen var också påverkad av samhället: bara de teman som anses vara viktiga och intressanta för det nutida svenska samhället blir aktuella och därför mer utforskade.

Referenser

- Englund, Thomas (1997), "Undervisning som meningserbjudande", i Michael Uljens red., *Didaktik – teori, reflektion och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Gudmundsdottir, Sigrun, Anne Reinertsen & Nils P. Nordtømme (1997), "Eidsvoll 1814 – en fallstudie i historieundervisning", i Michael Uljens red., *Didaktik – teori, reflektion och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Hermansson Adler, Magnus (2004), *Historieundervisningens byggstenar – grundläggande pedagogik och ämnesdidaktik*. Stockholm: Liber.
- Jank, Werner & Hilbert Meyer (1997), "Didaktikens centrala frågor", i Michael Uljens red., *Didaktik – teori, reflektion och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, Klas-Göran (2004), "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys", i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander red., *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Rönby, Johan (2007), "Maritime Durées: Long-Term Structures in the Coastal Landscape", *Journal of Maritime Archaeology*, no. 2.
- Wahlén, Staffan (2003), *Utvärdering av grundutbildning och forskarutbildning i historia vid svenska universitet och högskolor*. Stockholm: Högskoleverket.

Annat källmaterial

- Intervju med Helene Carlbäck, 2007-11-16
 Istoria Rossii, "Plan seminariskikh zaniatii" (Rysslands historia: Kursens PM)
 Kultur och samhälle, ryska: Kursens PM
 Kultur och samhälle, ryska: Kursens utvärderingar
 Södertörns högskolas studiekatalog 2006–2007